

Lantos Edit

„Szabad vallásgyakorlatot biztosít alkotmányunk minden becsületes dolgozónak”

Az egyházi építkezésekre vonatkozó kérelmek, érvelések, azok alapja és háttere 1957 és 1960 közt

Jelen tanulmány az 1945 és 1970 közötti római katolikus templomépítészet történetével foglalkozó – most készülő – PhD-dolgozatom kapcsán végzett kutatásaim hozadéka. Az a kezdetektől nyilvánvaló volt számomra, hogy az 1945 utáni időszakban a templomépítészet nem csak formatörténeti vagy esztétikai problémákat vet fel.¹ Pontosabban: az épületek értelmezésekor kiemelten fontos figyelembe venni a templomok szakrális szerepével összefüggésben azok közösségmegtartó vagy éppen kulturális identitást őrző szerepét. A templomokkal kapcsolatos építkezések pedig az ennek érdekében tett erőfeszítések jeleként is értelmezhetők. Az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)² iratanyagából a „diktatúrák alulnézetből” hívószóra itt bemutatott esetek szándékom szerint nemcsak az egyes egyházközségek erőfeszítéseit mutatják meg, hanem azokat az emberi helyzeteket is, amelyeket az új rendszer – valamint annak propagandája – és az ahhoz való viszonyulás idézett elő.

Az Egyházügyi Hivatal 1957-ben³ kereste meg a megyei tanácsok egyházügyi előadóit azzal, hogy készítsenek felmérést a területükön történt egyházi építkezésekről. Korábban ugyanis erre vonatkozóan nem volt központi elvi álláspont,⁴ az

¹ Erről lásd bővebben Lantos 2008, 2009a, 2015a.

² Az Állami Egyházügyi Hivatalt 1951. május 15-én állították fel (1951. évi I. tv. 1.§). Feladata névleg az állam és az egyházak közti egyezmények és megállapodások végrehajtása volt, valójában az állampárti egyházpolitika keresztülvivőjeként és – a helyi tanácsok egyházügyi előadóin keresztül – az egyházak adminisztratív ellenőrzőjeként működött. 1957. január 1-től a közvetlen minisztertanácsi irányítás alól a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá került (1956. évi 33. tvr. 3. §). Önállóságát az 1959. évi 25. tvr. állította vissza (Balogh–Gergely [szerk.] 2005: 955–956, 976, 1016–1017). Az iratokban azonban gyakran keverednek az elnevezések és az ÁEH, EH és MM EH rövidítések. Működéséről részletesebben lásd Lukács 2013.

³ MNL OL XIX-A-21-b. Bács-Kiskun megye 1958. Szakács Gyula megyei egyházügyi előadó 1958. január 22-i levelében említi az ÁEH 2543/95/1957. leiratát. (Írásomban közszereplő mivoltuk okán teljes névvel szerepelnek a hivatalnokok és a plébánosok.)

⁴ Salacz Gábor az 1956. július 18-i püspökkari konferenciáról (melynek témája a Hegedűs András miniszterelnökkel folytatott 10-i megbeszélés volt) azt írja, hogy „a templomépítésekkel kapcsolatosan [...] nincs olyan elvi álláspont, amely ezt lehetetlenné tenné. Az építkezésnél azonban számolni kell az anyagiánnyal. A nehézségeket intezze el az Ordinárius a helyi ÁEH-lal” (Salacz 1988: 129). Míg a jegyzőkönyv szerint a templomépítéseknel is az „eddig nem volt, ezentúl se legyen” elve érvényesült: „A miniszterelnök itt megjegyezte, hogy az ilyen

engedélyeket többnyire⁵ az egyházmegyei, illetve építésügyi hatóságok adták ki, ám az illetékes egyházügyi megbízottak beleszólása ebbe a kérdésbe nem volt egységes. 1958-tól az egyházpolitikában látszólagos enyhülés állt be, de valójában folytatódott az egyház teljes alávetésére való törekvés.⁶ Az építési engedélyek kiadásának 1958-as szabályozásával⁷ pedig a legkisebb lelkészségeket is elérték, beiktatva még egy ellenőrzési, irányítási lehetőséget (hiszen nincs olyan egyházközség, amelynek istentiszteletre használt épülete sosem szorul javításra, kifestésre).⁸

A plébániák és az Egyházügyi Hivatal között az 1957-től 1960-ig terjedő időszakban folytatott levelezések vizsgálatával ennek a kontrollnak a bevezető szakasza figyelhető meg. Bár a hivatali adminisztráció minden korban megköveteli bizonyos kérelmezési nyelvezet és érvelés használatát, ebben a pár évben a szocializmus aktuális propagandája, a központi, valamint a helyi ellenőrzés és az egyházközségek igényeinek, lehetőségeinek hármasa sajátos rendszert hozott létre. A hatalom hangoztatott elvei és működtetett valósága közti eltérések megtapasztalása és a kérelmek célja érdekében tett idomulások változatai a levelezésekben jól kitapinthatóak.

Az 1949-es alkotmány vallásszabadságról szóló passzusa (60. §), a párt és a kormány, illetve vezetőik sajtó közvetítette megszólalásai az állam és az egyházak jó kapcsolatáról, a háborús templompusztulások helyreállításairól, a „dolgozó nép” érdekeinek képviseléről állt az egyik oldalon. A másikon pedig az egyházügyi hivatalnokok, párt- és tanácsi szervek illetékeseinek ügyintézése, magatartása. A legegyszerűbb ezek közül az időhúzás volt. Nemegetszer⁹ a hivataloknak hónapokba telt egy kérelem továbbítása, majd megválaszolása. Ezekben az esetekben azért több ez, mint egyszerű hivatali packázás, mert gyakran így sikerült elérni,

tilalom összefügg a rendelkezésre álló építési anyag korlátozott [sic!] voltával. Az Állami Egyházügyi Hivatal az egyes konkrét eseteket meg fogja vizsgálni és az eredménynek megfelelően fog intézkedni” (Balogh 2008: 759). Nem szorul magyarázatra, hogy mennyire nem ugyanaz a püspökök által felpanaszolt eljárás és az, amivel erre Hegedűs reagált.

- ⁵ Volt olyan eset is (1947-ben), amikor a „Szekszárdi Mérnöki Hivatal” Budapestre, a „Terhivatalba” küldte el a plébánost (Szedres [Tolna megye], templomépítés 1947–1956 között; Marycz 2005: 43), és persze olyan is előfordult, hogy a templom engedély nélkül épült fel (például Budakeszi–Makkosmária [Pest megye] 1950-ben). E templomok építéstörténetéről részletesebben lásd Lantos 2015b, 2015c.
- ⁶ Balogh 2000: 415–416; Balogh–Gergely (szerk.) 2005: 77–81.
- ⁷ Az Építésügyi Minisztérium Építőipar Igazgatási Főosztályának 3196/1958 sz. rendelete. „A jövőben az egyházi építkezéseket csak akkor engedélyezzék, ha a kérelmező az építési engedély benyújtásával egyidejűleg bemutatja a Művelődési Minisztérium Egyházügyi Hivatalának az építésre vonatkozó előzetesen adott hozzájárulását.” Idézi: MNL OL XIX-A-21-b. Baranya megye 1959. A Baranya Megyei Tanács egyházi építkezések 1959. októberi felmérése.
- ⁸ Ez a gyakorlat csak 1970-ben enyhült. A 27-3/1970. ÁEH-elnöki utasítás után az építési költségek mértékétől függött az engedély megadása, és csak az 50 000 Ft fölötti új építkezéseknél volt kötelező az ÁEH központjának egyetértése is (Völgyesi [szerk.] 1975: 42–43).
- ⁹ Ez történt például az itt ismertetendő Dunaharaszti, Mezónyárad, Vecsés kérelmei esetében. Magyarlak (Vas megye) templomának építésekor pedig Prazsák Mihály, Vas megyei egyházügyi előadó maga kéri az ÁEH illetékesétől „húzni-halasztani az engedély megadását” (MNL OL XIX-A-21-b. Magyarlak 1960. Prazsák felirata Kovács Sándor szombathelyi püspök levelén 717/1960).

hogy várakozással teljen el az építkezésre legalkalmasabb, tavasztól kora őszig tartó időszak, illetve hogy a rossz állapotú épületek állagát a beköszöntő csapadékosabb évszakok tovább rontsák. Ugyanilyen gyakori, hogy a valós állapotot ki sem vizsgálva, az íróasztal mellől döntenek akár életveszélyes helyzetekről is.¹⁰ Ahogyan az sem ritka, amikor a papot behívatva rendezik az ügyet.¹¹

2009-es írásomban¹² a levelezések ismétlődő elemei kaptak hangsúlyt. Most azonban az ott bemutatott alapeseteket a teljes történettel, illetve a levelek bőséges idézésével kiegészítve azt szeretném elérni, hogy az általánosításokon túl megszólaljanak maguk a közösségek, hogy így láthatóbbá váljanak a különböző érvelési típusok mögött meghúzódó emberi szituációk, vagyis a diktatúra alulnézete. E mellett a tárgyalásmód mellett szól az is, hogy noha csak majd tucatnyi az alapvető érvek száma, szinte sehol sem állnak önmagukban, hanem számtalan kombinációt alkotva – akár egy levélen belül is ismétlődve – nyomatékaik erősödhetnek, vagy éppen az egyenes kéréstől a körmönfont meggyőzésig változtatják jelentésüket.

Dolgozatomban bővebben válogattam a sajtóra hivatkozó kérelmekből, mert ezek egyértelműen tükrözik az állami propaganda hatását, működőképességét. De az iratanyagban felbukkanó számos érv közül a legkézenfekvőbb és leggyakoribb a póre anyagi valóságra hivatkozás: templomépületük életveszélyes, kicsi, vagy nincs is egyáltalán; ők szegények és egyszerűen nincs pénzük vagy építőanyaguk arra, hogy megoldják a nehézségeket (Móricgát, Kaskantyú,¹³ Bács-Kiskun megye).¹⁴ A községfejlesztési, illetve rendezési terv, vagy éppen a műemléki környezetnek való megfelelés miatti renoválási, építési kényszer jelenik meg a teremi, nyírbélteki¹⁵ (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) és sellyei¹⁶ (Baranya megye) kérelmekben. És természetesen vannak olyan érvek is, amik a hagyomá-

¹⁰ Az ismertetett esetek közül lásd Bodroghalom (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). Ricse (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) hívei pedig arra hivatkozva kértek engedélyt az 1947-ben megkezdett templomuk építésének folytatásához, hogy az istentiszteleteket a helyi tüdőszanatórium ravatalozójában tartják, ami egészségügyi szempontból veszélyes (MNL OL XIX-A-21-b. Ricse 1957. 455/1957. Brezanóczy Pál [ekkor egri káptalani helynök] levele).

¹¹ Ezek közül a Móricgát és Bodroghalom építkezéseikhez kapcsolódót ismertettem részletesebben, de ez történt Fegyvernek-Örményesen (Jász-Nagykun-Szolnok megye) is.

¹² Lantos 2009b.

¹³ MNL OL XIX-A-21-b. Kaskantyú 1958. 157/1958. Greksa József plébános levele a templom-építéshez kapott külföldi segély felhasználása ügyében. Építési engedélyüket több körben is elutasították, végül 1963-ban kapták meg (uo. Kaskantyú 1963).

¹⁴ Tekintettel arra, hogy több kevésbé ismert település is szerepel az anyagban, írásomban mindennütt feltüntettem a megyék – jelenlegi – elnevezését is.

¹⁵ MNL OL XIX-A-21-b. Nyírbéltek 1958. 58/1959. Szendrey Zoltán római katolikus lelkész levele. A tisztiorvosi szolgálat által lakhatatlannak nyilvánított plébánia lebontásához és új építéséhez kértek engedélyt, hogy a műemlék templom környezete rendezettebb legyen.

¹⁶ MNL OL XIX-A-21-b. Sellye 1958. 31/1958. Szűcs Ferenc egyházközségi elnök levele a járási tanács ipari és műszaki csoportjához. Az 1913-ban épült templomhoz utólag akarták felépíteni a tornyot, ami csak amiatt nem épült fel annak idején, mert a falu és a kegyúr összevezett (vagyis a műszaki feltételek adottak voltak a ráépítéshez). Engedélyezték (uo. Sellye 1958. 140 308/1958. Telepő Sándor válaszlevele).

nyos vagy éppen az új értékrendből következnek. Az emberségre, a nehézségekkel küzdők megszánására hivatkozás sokszor együtt járt a szegény, de „dolgozó nép” igényeinek felemlítésével, mint Vecsés Andrásy-telep vagy Dunaharaszti (Pest megye) esetében. De volt, amikor kifejezetten az volt az érv, hogy a hívek tsz-tagok,¹⁷ gyári munkások, vagyis az új rendszerért dolgoznak: Bodroghalom, Harta¹⁸ (Bács-Kiskun megye), Nagyrév¹⁹ (Jász-Nagykun-Szolnok megye), Alsótelekes²⁰ (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). Esetleg a kérés teljesítésével lennének mozgósíthatók: Terem, Nagybátony²¹ (Nógrád megye).

A jogszerűségre, a szabad vallásgyakorlásra vagy éppen az alkotmányra való hivatkozás jelenik meg a bodroghalmi hívek fellebbezésében. De Kisláng²² (Fejér megye) plébánosának lelkes és sok érvet felvonultató kérelmének is ez az egyik eleme:

„[K]özös munkánk segítségével mégis ismét áll templomunk és vallási igényeink teljes szabad gyakorlásában mi is boldogan részt veszünk. Hála érte az állami egyházi hivatal [sic!] jóságának és áldozatának. Sosem feledjük el, hogy legelső segítséget az államtól kaptuk, hogy háborús romokból templomunk ismét felépüljön.”

¹⁷ A hívő emberek tsz-be szervezéséről részletesebben lásd Ö. Kovács 2012: 407–415.

¹⁸ MNL OL XIX-A-21-b. Harta 1959. 87/1958. Mihály Ferenc plébános templombővítési kérelme Horváth Jánosnak, az EH elnökének. A hívek a tsz-csoport alapítói. Az új templom építése engedélyezve.

¹⁹ MNL OL XIX-A-21-b. Nagyrév 1959. Házat szerettek volna venni istentiszteleti célokra. 76/1959. Dénes János plébános levele: „Tanács nem fogja ellenezni az egyszerű lakás igénybevételét és használatát egyházi célokra a nagyrévi katolikus hívek számára. Sok fáradtságtól és sok idővesztéstől mentjük meg ezáltal a katolikus híveket, akiknek pedig ez annál is inkább számításba jön, mert az egész község Tsz-csoportban dolgozik, és így közvetve a termelést is elősegítjük.” Elutasították.

²⁰ MNL OL XIX-A-21-b. Alsótelekes 1958. Iktatószám nélkül. Hárosi Antal szuhogyi plébános levele a Művelődésügyi Minisztériumnak. Templomuk 1951-ben épült, hozzá a torony 1957-ben, kérelmük idején 100 000 forintot kértek a külső vakoláshoz. Intézkedés nem volt az iraton.

²¹ MNL OL XIX-A-21-b. Nagybátony 1958. Műemlék templom kifestése. 154/1958. Tóth Antal plébános levele: „A nagybátonyi római katolikus egyházközség hívei, mint megyénk derék bányászai nevében pedig meg kell ígérnem és garanciát vállalnom arra, hogy az Egyházügyi Hivatal segítsége további komoly lendületet ad majd új, szocialista életünk kialakítása felé.” A segély megadásának oka és módja: Madai András, EH-munkatárs megjegyzése a plébános levelén. „Papi békebizottság megyei elnöke. Javaslom a kért 30 ezer Ft helyett 10 ezer Ft államsegély megadását.” De Völgyesi Máttyás, az EH pénzügyi osztályvezetője végül a teljes összeg megadása mellett döntött (uo. 143 384/1958).

²² MNL OL XIX-A-21-b. Kisláng 1957. Iktatószám nélkül. Galamb Imre plébános (a templomuk felújítása érdekében írt) levele az „EH elnökének”, és uo. 2543-2/1957. az EH elutasító levele.

És születtek olyan levelek is, amelyek kifejezetten politikai okokra hivatkoztak. Kisújszállás²³ (Jász-Nagykun-Szolnok megye) hívei azzal érveltek, hogy templomuk külsejét megviselte a háború:

„[A templom] itt a nemzetközi keleti főútvonalon szomorú benyomást kelt, nyújt. [...] Kisújszállás Tsz város, ahol külföldiek állandóan megfordulnak, sőt világvezető, súlyos egyéniségek is át-áthaladnak rajta, mint most az Orosz Párt és Kormány küldöttség [sic!]. Nemrégiben Nagykun Napok alkalmából kívánatos lett volna, hogy a nagy sokaság előtt ne tűnjön fel, hogy csak a katolikus templom van elhanyagolt állapotban. Az egyházi érdek mellett állami érdek is, sőt politikai jelentősége van.”

Mezőkövesd (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) plébánosa pedig úgy fogalmazott, hogy a „mezőkövesdi [...] nép nagyon nagy ellenszenvvel viseltetik minden szovjet ügy iránt, és egyben a forradalmi munkás kormány iránt is a torony jelenlegi siralmas állapota miatt”,²⁴ ugyanis a 18. században épült templomtornyot 1956-ban szovjet tankok lötték szét.

A felsorolt néhány (sokszor összefonódó) érvtípuson kívül még számos előfordult, mint például a felekezetek közti egyenlő bánásmód (Móricgát, Adorjánháza,²⁵ Veszprém megye), a nyugtalanság kialakulásának réme (Vecsés Andrásy-telep, Alsózsolca,²⁶ Borsod-Abaúj-Zemplén megye) vagy a kultúrház társadalmi munkában való felépítése (Terem, Lászlóvölgypuszta,²⁷ Nógrád megye).

Az itt tárgyalt esetek – bár kiragadható belőlük a legtipikusabb egy-egy érv – mégis jól példázzák az összetett érvrendszereket és a diktatúrához fűződő bonyolult viszonyulásokat.

²³ MNL OL XIX-A-21-b. Kisújszállás 1958. Iktatószám nélkül. Debrey Ferenc esperes plébános levele, rajta Telepó Sándor, EH-osztályvezető Völgyesinek címzett feliratával, hogy a következőkben figyelembe kellene venni. Lásd még uo. 139 197/1958. Telepó Sándor elutasító levele.

²⁴ MNL OL XIX-A-21-b. Mezőkövesd 1958. 420/1958. Varga Sándor érseki tanácsos, plébános levele. A megújított tornyot 1960-ban áldották meg. [s. n.] 1960.

²⁵ MNL OL XIX-A-21-b. Adorjánháza 1960. 263-102/1960. Klempa Sándor Veszprémi Apostoli Kormányzó levele az ÁEH-nak. A reformátusoknak temploma van, ők csak lakóházat szeretnének venni, hogy ne a szabad ég alatt misézzenek. A levélen lévő felirat alapján elutasítva. [Olvashatatlan aláírás] Somos Ferenc ÁEH-osztályvezetőnek, 1960.

²⁶ MNL OL XIX-A-21-b. Alsózsolca 1957. 34/1957. Vikányi János egyházközségi elnök, plébános helyettes és uo. 3081/1957. Brezanóczy Pál levele. A visszavont építési engedély miatt tiltakoznak. Brezanóczy Pál egri káptalani helynök személyes közbenjárására végül megkapták az engedélyt.

²⁷ MNL OL XIX-A-21-b. Marakodi-Lászlóvölgypuszta (Nógrád megye) 1958. 129/1958. Horváth László esperes levele. A kötelezően megépítendő ravatalozó részeként építenének kápolnát. Engedélyezve. Uo. 140 181/1958. Horváth János levele.

A „BÖLCS VEZETŐHÖZ” FORDULÁS

1957. augusztus 13-án Bánki Miklósné a „Magyar Forradalmi Munkás Paraszt Kormány Minisztertanács Titkárságának Bejelentések Hivatala” nevében egy formanyomtatvány alapú levelet²⁸ küldött az Egyházügyi Hivatalnak, amelyhez megvizsgálás és az esetleges intézkedések megtétele végett csatolta Dunaharaszti híveinek június 16-i beadványát. Az egyházközség „Kádár János úrnak” címzett levele így kezdődött:

„Az Ön bölcs vezetése alatt álló kormány már eddig is számos intézkedéssel tanújelét adta annak, hogy az állam és az egyház közti jó viszony előmozdítására törekszik. Az is köztudomású, hogy a háborús sérülést szenvedett fővárosi templomok helyreállításához a kormány nagy összegű adományokkal járult hozzá. Ezek a tények bátorítanak fel bennünket arra, hogy alábbi kérésünket felterjesszük.”

Templomukat a németek 1944 végén felrobbantották. 1945 után a lakosság saját erőből elkezdte helyreállítani a teljesen tönkrement épületet, de az 1956-os – leginkább Dunaharaszti és Taksonyt érintő – földrengés a csonka torony piléleit elmozdította, és megrepedt a tornyot tartó főfal is. A javítás százhuszezer forintba került volna, ehhez kértek támogatást. 1957 októberében Csala László (az Egyházügyi Hivatal munkatársa) azonban azzal a sokat alkalmazott²⁹ érveléssel válaszolt, hogy „sajnálattunkra nem teljesíthetjük, mert ezidén erre a célra nem áll rendelkezésünkre pénzalap”.³⁰

Székely település (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) hívei 1959-ben írtak Münnich Ferenc kormányfőnek. Levelük Csáti Józsefnél, a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB) egyházügyi előadójánál landolt. A székelyi hívek a templomtetőt szerették volna megjavítani, és az épületet szenttélyvel és sekrestyével bővíteni. De ahogy a Kádár Jánosnak szánt levél, úgy ez sem ért célra. Csáti 1959 májusában Madai Andrásnak, az ÁEH munkatársának így számolt be az ügyről:

„Szerintem a dolog nyugvópontra jutott, tudomásukra adtam, hogy Münnich elvtárshoz küldött panaszukról tudok, hozzám érkezett, – és az a válaszem a Széke-

²⁸ MNL OL XIX-A-21-b. 12-632/1957. XIII. Bánki Miklósné levelének fejlécében: a „Minisztertanács Titkársága, Bejelentések Hivatala”, rajta a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány pecsétje szerepelt.

²⁹ Lásd például: MNL OL XIX-A-21-b. Kisújszállás 1958. 139 197/1958. Telepő Sándor levele. Uo. Dabas 1959. 101 041/1959.

³⁰ MNL OL XIX-A-21-b. 2543-2/60/1957. Csala László levele. A váci egyházmegye aktuális sematizmusából azonban úgy tűnik, hogy nemcsak „ezidén” nem teljesült a kérésük (<http://sematizmus.vaciegyszemelye.hu/plebania.php?id=42> – utolsó letöltés: 2016. január 12.). Új templomok tervpályázatát 2012-ben írták ki, alapkövét 2014. november 21-én rakták le. [s. n.] 2013, 2014.

lyi [sic!]³¹ római katolikus filia felé, hogy egyelőre nyugodjanak meg abban, hogy a kápolna tetejét rendbe hozzák, s amennyiben általános magatartásuk és a kötelességteljesítés területén a jövőben nem lesz probléma, akkor majd felülvizsgálhatjuk még egyszer a székelyi helyzetet.”³²

Mindkét ügy elintézéséből kitetszik, hogy a központba irányított kérés nem-hogy nem ért célt, de – Csáti érveiből jól láthatóan – még a hatalom szempontjából elvárt viselkedés kikényszerítésére is alkalmat szolgáltatott.

A JÓLÉRTESÜLTSEG

Mezőnyárad (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) és Mezőpeterd (Hajdú-Bihar megye) lakói nem merészkedtek addig, hogy megkeressék Kádárt vagy Münnichet. Ők rögtön az Egyháziügyi Hivatalhoz fordultak, ám hivatkozásuk arra, hogy a kormány támogatja az egyházi építkezéseket, sokkal konkrétabb volt. Barsy István mezőnyáradai plébános az 1728-ban épült, összedőléssel fenyegető templom javításához kért állami támogatást arra hivatkozva, hogy a *Népszabadság* 1958. január 19-i számában megjelent hír szerint a „kormány és a magyarországi egyházak között régebben létrejött szerződések alapján 75 millió Ft államsegély jut az idén templomok építésére, illetve rendbe hozatalára”.³³ Mezőpeterdről Buday László Olivér lelkész levele pedig arról szólt, hogy szeretnék felújítani a kétszáz éves paplakot:

„[A falu katolikusai] kb. 300 lélek, mind kis emberek [sic!] [...] kérnénk bizalommal a kultuszkormánytól [sic!] segítséget. A mai Népakarattal olvastuk, hogy erre a célra 12 milliónál többet szánt egyházi célra a Kormány, kifejezetten templomok, egyházi épületek karbantartására.”

Az említett, *Sok tízmilliós támogatásban részesülnek ebben az évben is a magyarországi egyházak* című cikkekben egy MTI-hírt adtak közre, ami (csekély eltérésekkel) így szólt:

„A kormány és a magyarországi egyházak között régebben létrejött szerződések alapján a hazánk területén működő egyházak az elmúlt évben igen jelentős anyagi támogatásban részesültek. Összesen 63 millió forintot tett ki az államsegély összege

³¹ Az egyháziügyi előadók levelei igen gyakran tartalmaznak súlyos helyesírási és fogalmazásbeli hibákat. Az okokról egyikük (a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei egyháziügyi előadó, Lobkovitz László) esete kapcsán lásd Fazekas 2000.

³² MNL OL XIX-A-21-b. Székely 1959. 1527/1959. Csáti József 1959. május 28-i levele Madai Andrásnak.

³³ MNL OL XIX-A-21-b. Mezőnyárad 1958. Barsy István plébános levele, iktatószám és dátum nélkül.

– ebből 32 millió jutott a római katolikus, 20 millió a református, 6 millió az evangélikus egyháznak. Ezen felül a kormány 14 millió forintot juttatott templomok helyreállítására. Ebből az összegből 1957-ben 60 – zömében katolikus – templomot állítottak helyre. Ebben az évben az egyházaknak juttatott államsegély összege 12 millió forinttal magasabb, összesen 75 millió. A tavalyihoz hasonló összeg jut az idén is templomok építésére, illetve helyreállítására.”³⁴

Mezőnyárad kérését Rémi János, az EH munkatársa 1958 májusában elutasította, ami végül ahhoz vezetett, hogy a templomot le kellett bontani.³⁵ Mezőpeterd, amellett, hogy hivatkozott a kormányzat egyházi építkezésekre szánt millióira, még azzal is érvelt, hogy kérvényezte az Országos Műemléki Felügyelőségtől a műemlékké nyilvánítást. Hamvas Endre püspök pedig arra hivatkozott, hogy egy ilyen értékes falusi templom megmentése „nemcsak tájművészeti érdek, de néphangulati és néplélektani szempontból is javasolt”. Érveik azonban nem érték el a kívánt hatást, nagy valószínűséggel amiatt, amit a megyei egyházügyi előadó, Szombati András a januárban felterjesztett beadvány mellé írt:

„A kérelem teljesítését nem javaslom, mivel nevezett plébános magatartása nem lojális államunk felé. A gyülekezet kis létszámú, és szerintem nagyobb súlyú gyülekezetek támogatása elsődrendűbb.”³⁶

1945 után több rövid hír³⁷ szólt arról, hogy az állam (illetve aktuális vezetője) támogatta a háborúban tönkrement³⁸ templomok újjáépítését. De a *Nép-*

³⁴ MTI 1958b, 1958c (idézet a *Népakaraból*). Mindkét levél félreérti a hírt, hiszen az csak 14 millió forintot említ egyházi építkezésekre, és nem 75 milliót, illetve a 12 millió a teljes támogatás emelésére vonatkozik.

³⁵ MNL OL XIX-A-21-b. Mezőnyárad 1958. Rémi János megjegyzése Barsy István levelén. A bontásról: uo. Mezőnyárad 1963.

³⁶ MNL OL XIX-A-21-b. Mezőpeterd 1958. 36/1958. Szombati András; uo. 137 539/1958. Csala László; uo. 1944/1958. Hamvas Endre levelei.

³⁷ „A magyar kormány az esztergomi bazilika helyreállítási munkálatainak költségét vállalta és elhatározta, hogy külön bizottságot alakít, mely a szükségleteket megállapítja és a költségeket meghatározza” ([s. n.] 1945). „Nagy Ferenc miniszterelnök az augusztus 11-én Bicskén tartott országos jellegű gyűlés kapcsán ellátogatott a szomszédos Mátya községbe is, ahol megtekintette a romba dőlő katolikus templomot. A miniszterelnök megígérte, hogy ő is támogatni fogja a templom újjáépítési ügyét” ([s. n.] 1946). „A károk rendbehozatala és a templomok helyreállítása haladéktalanul megkezdődött. [...] Az illetékesek részéről megvan a legteljesebb jóindulat hozzá, hogy a további helyreállítási munkákhoz szükséges pénzüsségeket is biztosítsák” ([s. n.] 1957).

³⁸ A kivonuló németek 1944–1945-ben a falvak elhagyása előtt többnyire felrobbantották a templomok tornyát, hogy azokat a bevonuló csapatok ne használhassák tüzérségi megfigyelőként. Folyás (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) temploma 1981–1983-ban, Csány (Heves megye), Gáva (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), Ipolytarnóc (Nógrád megye) templomai 1949-ben épültek újjá. Horton 1949–1954-ben, Kerecsenden (mindkettő Heves megye) 1950–1965-ben, Kutason (Somogy megye) 1949–1954-ben, Majson (Baranya megye) 1965-ben, Makláron (Heves megye) 1947–1950-ben lett kész az új templom. Nagybajom (Somogy megye) község új temploma 1946–1950-ben, Nagytállyáé (Heves megye) 1947–1949-ben, Polgár (Hajdú-Bi-

szabadság és a *Népakarat* már idézett évfolyamában sem az MTI-hír az egyetlen, ami az állam és az egyház kapcsolatának kielégítő voltáról szól.³⁹

Ugyancsak általánosságban hivatkoztak a sajtóra Vecsés Andrásy-telep hívei. Vecsésnek ezen a részén először 1931-ben fogtak hozzá a templomépítéshez. Építőanyagukat a háború elvitte, így végül 1949-ben kezdték meg valójában az építkezést, amikor plébánosuk, Kovács Alajos megkapta a budai Sas-hegyen lebombázott Notre Dame de Sion Nővérek zárdájának, kápolnájának és iskolájának romjait építőanyag gyanánt. Az év januárjától naponta 20-30 hívő heteken át bejárt Budapestre a romos épületeket bontani, a használható anyagokat tisztítani, összerakni, elszállítani. Az onnan kikerült téglákat, vasgerendákat, ablakkereteket, mozaiklapokat beépítették, a harang, a márványoltár és a carrarai márványból készült Madonna-szobor a berendezés része lett.⁴⁰ A pénzugyítést szolgálta a kápolna oltárát ábrázoló levelezőlapok kiadása is.⁴¹ 1954-ben már álltak a falak, és elkészült az ideiglenes kápolna. Ekkor az építkezés egy időre megakadt, s csak 1957-ben indult újra. Július 19-én az akkori plébános, Bognár Ferenc levelet írt az Egyházügyi Hivatalba Csala Lászlóhoz,⁴² amiben utalt több korábbi levélre és személyes megkeresésre.⁴³ Azzal érvelt, hogy hívei, akik immár harmadszor próbálkoznak templomépítéssel, türelmetlenek.

„Mind arra hivatkozik, hogy az újságban olvasta, a rádióban nem egyszer hallotta, hogy kormányzatunk 18 millió forinttal támogatja a templomok építését. Ha bemegeyünk Pestre, valóban minden templom körül hatalmas állványokat látunk, és tudjuk, hogy ez a hatalmas munka az állam támogatásával történik. Ugyanakkor híveink számára megmagyarázhatatlan és érthetetlen, hogy miért nem indulhat meg a mi templomunk befedése, mikor az eredeti építési engedély a birtokunkban van és nem egy új létesítményről, hanem egy régen elkezdettnek a befejezéséről van szó.”

A levélíró panaszoja továbbá, hogy romlik az építőanyag, ő már évek óta nem volt szabadságon, a pénze elmegey az utazgatásra az engedély után járva, ezért kéri Csalát, hogy szánja meg őt, illetve a vecsésieket. A hívek úgy határoztak, hogy ha hamarosan nem érkezik meg az engedély, akkor „küldöttséggel a Miniszter Úrtól fogják kérni”. Nem tudni, hogy ment-e küldöttség, csak annyit, hogy Udvardi János egyházügyi előadó figyelmen kívül hagyta a plébános június 28-i levelét, amelyben Csala László szóbeli ígéretére hivatkozva kérte

har megye) templomtornya 1959-ben épült újjá. Rakamazon 1958–1968-ban, Tiszaeszláron 1965-ben, Tiszalökön (mindhárom Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) 1987-ben épültek fel az új templomok. Tófalu (Heves megye) templomát 1950-ben, tornyát 1958-ban szentelték fel.

³⁹ MTI 1958a; [s. n.] 1958b.

⁴⁰ Doromby 1957.

⁴¹ Kovács 1953. A hír arról szól, hogy a Vecsés Andrásy-telepi plébánia az adományok elfogadását és a „kápolna oltáráról készült levelezőlapok ajánlását” beszüntette.

⁴² MNL OL XIX-A-21-b. Vecsés 1957. 92/1957, 109/1957. Bognár Ferenc levelei.

⁴³ Említett levelei 1957. május 3-i, június 27-i és július 9-i keltezésűek, személyes megkeresései június 1-én és július 11-én voltak.

az engedély írásbeli verzióját is. Csak 1957. szeptember 18-áról van egy levél Udvarditól. Ekkor javaslattal terjeszti fel az Egyházügyi Hivatalba az építési engedély iránti kérelmet. Azt írja, hogy a községi tanács VB-elnökével történt megbeszélés alapján a templom építése

„a lakosság [sic!] legnagyobb kívánsága. [...] A Bognár plébános és a községi tanács VB közti rossz viszony megszűnt. [...] Fentiek alapján én is helyesnek találok a továbbépítési engedély megadását, mert ezzel az Andrassy telepi lakósokat [sic!] Bognár plébánoson keresztül a községi tanács jobban tudná mozgósítani állami feladatok végrehajtására.”⁴⁴

Az akadályok elhárultával a templom elkészült, 1958. december 14-i megáldásáról az *Új Ember* számolt be.⁴⁵

ÉLETVESZÉLYES ÉPÜLET

Móricgát lelkésze, Kónya Ferenc 1958-ban többször is megkereste az Egyházügyi Hivatalt azzal, hogy az 1912-ben vályogból épült templomuk falai kidőléssel fenyegetnek. Első (februári) levelében a megyei egyházügyi előadónak azzal érvelt, hogy „az Állami Egyházügyi Hivatal sok templom rendbe hozását támogatja és segíti”, és ő csak ahhoz kér engedélyt, hogy az *Új Ember* című újságban adhassanak fel egy támogatást kérő hirdetést:

„Ez talán mégse gyűjtés, teljesen az önkéntesség alapján áll, aki akar és teheti, segítené. De ehhez is engedély kell. Nagyon szépen kérem, ha van rá mód, szíveskedjék legalább ezt engedélyezni. Hátha ez is segít rajtunk.”

Másodszor (áprilisban) az Egyházügyi Hivatalnak írva az épület egyszerűségét és a hívek szegénységét emlegette fel:

„Templomunknak tornya sincsen, fából készült állványon van az egyetlen repedt harangunk. De nem akarunk mi sem tornyot, sem új harangot egyelőre, csak az a vágyunk, hogy az összeomlással fenyegető templomunkat megmenthessük. [...] Szegény tanyaközpont, se kultúrház, se mozi, semmi sincsen a templomon kívül. Szíves segítségükkel előre is hálás köszönetet mondok a jó tanyai nép nevében.”⁴⁶

Miután májusban a Szanki Községi Tanács VB szakértői véleménye a foltozgatás helyett az újjáépítést javasolta, Kónya elküldte Szakács Gyula egyházügyi

⁴⁴ MNL OL XIX-A-21-b. Vecsés 1957. 60 139/1957. Udvardi János egyházügyi főelőadó levele.

⁴⁵ [s. n.] 1958c.

⁴⁶ MNL OL XIX-A-21-b. Móricgát 1958 (a februári levél iktatószám nélkül, az áprilisi: 61/1958).

előadónak ezt a javaslatot és a terveket. Míg Szakács korábban megjegyzés nélkül továbbította a beadványokat feljebbvalóinak, ekkor már levelet is mellékel hozzá. E szerint személyesen is megnézte a templomot, és az tényleg düledezik. De jellemzőbb, ahogyan az esetet tálalta:

„Miközben javaslom az építési engedély megadását – t.i. nem lesz templom több, csak egy régi helyett új lesz –, előadom azt is, hogy az egyházközség tagjai Kónya Ferenc volt szaléziánus szerzetes javaslatára a napokban 50 db tojással akartak előnyt szerezni az építkezési engedély mielőbbi megadása érdekében. A tojást természetesen visszaküldtem és a papot magamhoz hívtam és közöltem vele, hogy cselekménye felháborító, egyenes kifejezése a megvesztegetésre irányuló szándéknak és legyen elkészülve, hogy ez a cselekménye – bármennyire szükséges lenne is az építkezés megkezdése – nem segítette elő a mielőbbi intézkedést, sőt igen visszaveti azt. Egyúttal kilátásba helyeztem megfelelő eljárás lefolytatását a történetek miatt. Mivel a rongálódás állapota, mint mondtam elég súlyos, a fentiek ellenére is javaslom az építési engedély megadását, azzal a kikötéssel, hogy át kell dolgoztatni a tervrajzot, és a toronynélküli imaházat kell engedélyezni.”⁴⁷

1958 júliusában meg is kapták az építési engedélyt, azzal a kitételrel, hogy az EH az építkezéshez anyagi támogatást nem nyújt. Mivel azonban nem volt elég pénzüik, Kónya ismét tollat ragadott. 1958. szeptember 2-án írt az EH-nak segílyt kérve, szeptember 4-én pedig Beresztóczy Miklós prépostot, országgyűlési képviselőt⁴⁸ kereste meg. Levelét azzal indította, hogy már találkoztak, bár a prépost valószínűleg nem emlékszik rá. Azzal folytatta, hogy az EH-hozzájárulás már megvan, most várják a megyei tanács VB engedélyét is, és szeretnének már a következő héten hozzákezdeni az alapozáshoz. 50 000 Ft-ot kaptak az egyházmegyétől, de még 100 000 kellene. A nép azonban szegény. Adott be kérést az EH-hoz is, de „nem sok a remény ahhoz, hogy kapjunk valamit”. Kérte Beresztóczyt, hogy karolja fel az ügyüket, szóljon illetékes helyen az érdekében, hogy valahonnan kaphassanak segítséget. „Az itteni reformátusok tavaly építettek templomot itten. Ők is kaptak segítséget, mert volt jó közbenjárójuk Pesten.” Kónya ezután azt kéri a préposttól, hogy írja meg, kinek írjon, kihez forduljon kérésével. A nép „újságokban olvassa, rádióban hallja, hogy az Állam megértéssel támogatja az épülő templomokat. Nagyon jól esne [sic!] neki, ha a mi kis templomunk is kapna valami állami támogatást.” Ugyanekkor megismételte az *Új Ember*-beli hirdetésre vonatkozó kérést is.

Beresztóczy Miklós a levelet szeptember 9-én továbbküldte az ÁEH címére, a boríték hátoldalára ennyit odavetve: „Hozzám érkezett. Kérelmet mély tisztelettel vezérlem az ÁEH mérlegelése alá.” A margón levő „Nem!” felirat már

⁴⁷ MNL OL XIX-A-21-b. Móricgát 1958. 74/1958. Kónya Ferenc; uo. 31 208/2/1958. Szakács Gyula levele.

⁴⁸ MNL OL XIX-A-21-b. Móricgát 1958. 117/1958. Kónya Ferenc levele. A Beresztóczy Miklós-nak címzetten nincs iktatószám, valószínűleg azért, mert magánlevélnek szánta.

valószínűleg Csala Lászlótól származik, aki a szeptember 2-i kérést is elutasította.⁴⁹ Mindezek ellenére a templom felépült. Talán éppen azért, amit az *Új Ember* cikke említ az alapkőletételről:

„Megmozdult a tanyavilág népe. Gyalog, kocsin, kerékpáron siettek Móricgátra a jászszentandrásiak [sic!]⁵⁰ szankiak, bugaciak, monostoriak papjaikkal együtt. Dél-előtt tíz órakor már közel háromezer imádkozó ember vette körül a móricgáti újonnan épülő templom alapfalait.”⁵¹

A helyi összefogásnak és az egyházmegyei támogatásnak köszönhetően 1959. november 15-én felszentelték⁵² az Árkay Bertalan tervezte templomot, mely pár száz méterre áll a reformátusokétól.

LÉLEKTANI EREDMÉNY

Kivételes helyzetből indultak Terem katolikus hívei. Az újonnan telepített falut a Károlyi-uradalom cselédsége és a környező tanyák lakói népesítették be. Az utcák vonalzóval húzottak, és minden ház új építésű típusépület volt. Lelkészségét 1949-ben alapították.⁵³ Homoki János lelkész 1958. március 24-én írta első levelét⁵⁴ az Egyházügyi Hivatalnak, amiben bemutatta a Nyírbátortól 15 km-re újonnan épült községet. A településen van tanácsház, iskola, szövetkezeti bolt, és épül a kultúrház is. A községtől 2 km-re (a Dohányos tanyán) van egy kápolna, de az korábban tehénistálló⁵⁵ volt („mellette közös közfallal disznóól”), amit a szövetkezet átengedett az egyháznak addig, míg új kápolna nem épül. A lakók „az újságban” olvasták, hogy „az állam milyen nagy anyagi támogatásban részesítette egyházunkat”, emiatt – és mert már rendelkezésükre állt ekkor a telek és az építőanyag, valamint a községi és a járási tanács is támogatta az ügyet – azt kérik, hogy megkaphassák az engedélyt. A lelkész hangsúlyozza azt is, hogy az engedély megadása „lélektanilag nagy eredményt hozna, mert megváltozna a nép érzésvilága”. Vagyis a már három

⁴⁹ MNL OL XIX-A-21-b. Móricgát 1958. 61/1958, 74/1958, 117/1958. Kónya Ferenc levelei; uo. 10-83/1958. a Szanki Községi Tanács VB határozata; uo. 31 208/1–2/1958. Szakács Gyula levelei; uo. 140 140/1958. a Csala László által aláírt engedély.

⁵⁰ Móricgát Jászszentlászló szomszédságában fekszik, tehát nagy valószínűséggel elírásról van szó. A monostoriakkal pedig a közeli Pálmonostora lakóira utalhat a cikkszerző.

⁵¹ Kunszery 1958.

⁵² [s. n.] 1959.

⁵³ Bánk 1975: 248.

⁵⁴ MNL OL XIX-A-21-b. Terem 1958. 46/1958, 98/1958, 102/1958. Homoki János levelei; uo. 159/1958. „Kistemplom építésre javaslat” Kakuk Vilmos; uo. 22-33/1958. VIII. üo. sz. Csáti József; uo. 140 762/1958. Telepó Sándor; uo. 22-61/1958. Arató Ferenc levele.

⁵⁵ Ennek a ténynek a betlehemi istállóval való párhuzamba állításával Magyar Ferenc (az *Új Ember* munkatársa) három szívhez szóló (pénzgyűjtésre is alkalmas) cikket írt. Magyar 1958, 1959a, 1959b.

éve tervbe vett kultúrházépítés, ami eddig a nép passzivitása miatt nem valósult meg, a templom építésével egy időben lehetséges lenne.

„Ígéretet tettem, hogy a kápolna építésével párhuzamosan felépítjük a kultúrházat is. Elsősorban magam fogok jó példát mutatni, de megmozgatom híveimet is, akik most oly lelkesedésben vannak, hogy mindenre képesek. Remélem, nem csalódnak, és vágyunk valóra válik.”

Kakuk Vilmos, a községi tanács VB-titkára április 3-i támogató nyilatkozatában szintén azt hangsúlyozta, hogy a mostani „istálló-templom” 1,5 km-re van a falutól.

„A községfejlesztési és gazdasági politikánk megköveteli, hogy a régi tanyahelységeket eltüntessük, és a már félben levő községünk arculatát egészzé tegyük az által, hogy minden lakóépületet a község belterületére építsünk. Ezt a fejlődést a VB gátolva látja az által, hogy a templom egy távol eső tanya részen fekszik és nem a község belterületén van.”

Fontos a kultúrház felépítése is, és azt elősegítené, ha felépülne a templom, mert ígéretet kaptak az egyháztól „erre vonatkozóan”. Július 1-én Homoki az EH-nak címzett levelében a korábbi érveit azzal fokozta, hogy „Terem község a demokrácia szülöttje!”. És mivel minden anyagi fedezetük megvan, a híveket nem terheli majd meg az építés. Ám július 17-én (a székelyi templom kapcsán már megismert) Csáti József az alábbi kommentárral terjesztette fel az ügyet:

„A kérelmet megadásra nem javaslom. Az Egri Egyházmegye részéről valóságos templomépítési hadjárat indult az utóbbi időben.⁵⁶ A közelmúltban kapták meg Szabolcs-Szatmár területén a berkeszi, balkányi, valamint a rakamazi templom építését. Az építési engedély megadását másként azért sem javaslom, mert Terem községben a jelenlegi templom méreteiben és állagában is megfelel a célnak. A tényálladék az, hogy a jelenlegi templom körül is van település. Az igaz, hogy az új község zöme a templomtól két km-re van, így a hívek meleg időben vagy más alkalommal is kevesebb számmal járnak, mintha a templom ott volna közvetlen közelükbe [sic!]. Ez a helyzet az állam részére kedvezőbb. Megjegyezni kívánom még, hogy a községi pártszervezet, valamint a Tanácsszervek elvi, irányító munkájuk [sic!] eléggé gyenge. Így nem látom célszerűnek egyelőre a templomnak az új községbe való bevitelét, mert az a hitélet megerősödését, s az egyház tekintélyét, izmosodását vonja maga után. A fenti indokok alapján az engedély megadását nem javaslom.”

Ennek nyomán Telepő Sándor, az ÁEH osztályvezetője július 26-án elutasító választ küldött a teremieknek, de Homoki János 31-én megismételte a kérésü-

⁵⁶ Részletesebben lásd Lantos 2009b.

ket. Főpásztoruk, illetve a megyei egyházügyi előadó is kint járt náluk, utóbbi be is kérte a szükséges iratokat, hogy továbbítsa az EH-nak. Az időközben befejeződött cséplés okán, most tudnának építkezni, „[a]mi gyorsan menne, hisz egyszerű kis kápolnáról van szó”. Telepó szeptember elején vette elő újra az ügyet: 9-én kiszállásra utasította Csátit, és arra, hogy kapjon tőle szeptember 18-ig végleges és egyértelmű döntést. Hogy mindez megtörtént-e, nem tudjuk, csak azt, hogy október 4-én Arató Ferenc, a megyei tanács művelődésügyi osztályvezetője arról tájékoztatta Telepót, hogy újból megvizsgálta az ügyet, megbeszélte azt a megyei pártbizottság agitprop osztályával, és arra jutottak, hogy javasolják az engedély megadását:

„De az engedély átadása csak akkor történik meg, ha a községi kultúrház teljes egészében fel lesz építve. Természetes követelmény, hogy a lelkész az építkezéshez teljes egészében mozgósítja a község katolikus lakosságát.”

Minderről mit sem tudva, október 10-én Homoki János levelet írt⁵⁷ Beresztóczy Miklós „Főtisztelendő Prépost Úrnak” az Actio Catholicán keresztül. Hivatkozik az *Új Emberben* megjelent cikkekre,⁵⁸ valamint arra, hogy Terem új telepítésű község, ahol van már iskola, tanítói lakás, népbolt, tanácsház, nyáron napközi otthon, autóbuszjárat, tejszarnok, posta, és épül a „szép és nagy kultúrház”. Hozzátette: „Úgy a középületek, mint a magánlakások állami támogatással épültek.” De templom nincs, pedig a hívek 90%-a katolikus. Gyűjtöttek már építőanyagot: követ, vályogot, cserepet. Megvan a jelenlegi istálló-kápolnára a bontási engedélyük, amiből a templomhoz szükséges gerenda és szarufa fele kijönne, és rendelkezésükre áll 2300 Ft készpénz is. Ebből egy szerény kis kápolnát tudnának építeni. „Természetesen, ha kapnánk támogatást, úgy szebb Istenházát építenénk!” Engedélykérelmüket írásban elutasították, de „azóta a megyei főelőadó úr szóban ígérte, hogy az engedélyt megkapjuk”. A kultúrház felépítése sem akadály, mert az ősszel tető alá kerül, a kápolnaépítés pedig csak tavasszal kezdődne meg. Azért ír a préposthoz, mert volt Nyíregyházán egy gyűlés, amin ő ismertette (vagy a saját helyzetüket, vagy) a „prépost úr feljegyzését” – nem világos a megfogalmazás –, amit mindenki úgy értelmezett, „hogy a Prépost úr lépést tesz érdekünkben, esetleg államsegélyben részesülünk”. Érveit ezzel koronázta:

„Nincs háború = van élet. Ezt a nagy igazságot bizonygattam én is a nyíregyházi gyűlésen a teremi viszonylatból azzal a tudattal, hogy egyházi vonalon is ez az új élet meg fog valósulni. Reméljük az egyház nem fog egy ököristállóban megrekedni,

⁵⁷ MNL OL XIX-A-21-b. Terem 1958. Ez a levél is iktatószám nélküli, mint Kónya Ferenc levele.

⁵⁸ Magyar 1958; Possonyi 1958.

hanem az új faluban, egy új kápolnán a kereszt hirdetni fogja az emberiségnek: »Nincs háború = Van élet, szeretet, béke!«.⁵⁹

Mint láttuk, Beresztóczy támogatására már nem volt szükségük, hiszen a kérdés már korábban eldőlt. Azért idéztem mégis ezt a levelet, mert a mórícgáti és a teremi levélíró is hasonló körülmények szorításában, azonos cél érdekében ragadott tollat és írt ugyanannak a személynek, azonban a megfogalmazásaik merőben mások. Míg Kónya Ferenc személyes ismeretségre apellálva szeretne volna felkelteni Beresztóczy figyelmét, addig Homoki Jánosnál a békepapság közössége a hivatkozási alap. Kónya levele rövidebb, lényegre törőbb, s abban három érvet hoz elő: a hívei szegények; a reformátusok meg tudták építeni a templomukat; a népnek jólesne az állam – sokszor hallott – támogatása. Nem is kért közvetlen támogatást, csak tanácsot, hogy kihez fordulhatnának anyagi támogatásért, vagy legalább, hogy miként érhetnék el segítségkérésük megjelenítését az *Új Ember*ben. A teremi lelkész hosszabban érvelt: az *Új Ember* megható cikkei, a település részletes leírása és állami támogatása, a templomhoz már összegyűjtött építőanyag és a szinte meglévő engedély után azt is felsorolja, hogy mit tett a faluért. Mindkét levél célja ugyanaz, egy befolyásos (vagy annak hitt) ember támogatásának elnyerése. Ám merőben mások a perspektívák. Kónya nem tekint ki helyi világából, az egyutcás, homokon gazdálkodó szegény faluból és a hivatali engedélyezési hercehurca valóságából. Homoki János horizontja sokkal szélesebb. Ezt jelzi az országos lapban megjelent cikkek emlegetése, a teljes infrastruktúra felsorolása, de különösen az, hogy a békepapi gyűlésen való fellépését nemcsak arra használta fel, hogy közösséget teremtsen Beresztóczyval, hanem arra is, hogy ebből adódó céljukat, a teljes magyar egyház számára is fontos fejlődést megcélozza (ügyesen párhuzamba állítva a saját, istállóban berendezett szükségkápolnájukat Jézus születésének helyével és annak szimbolikájával).

Ennyi forrásból nehéz eldönteni, vajon Homokinak a háború utáni új rendet felvázoló szavai szívből jövő lelkesedést takartak, vagy a templomépítés érdekében alkalmazott (sikeres) retorika részei voltak. Célja mindenesetre megvalósult: 1959-ben elkezdhették az építkezést, és 1960 szeptemberében fel is szentelték az új templomot.⁶⁰

⁵⁹ Számos példát lehetne hozni a korabeli sajtóból nemcsak a hivatalos retorikában megjelenő, hanem az egyházak támogatta békeharcra is. Például a *Népszabadság* 1958. január 14-én közli a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaság békefelhívását, benne: „A magyar zsidóság legfőbb képviselője elhatározta, hogy köszönetét fejezi ki a kormánynak a rendkívüli államsegélyért. A közgyűlés békefelhívással fordult a világ zsidóságához” ([s. n.] 1958a). A katolikus egyház békefeladatairól részletesebben lásd Jávor 2015: 205–208.

⁶⁰ Possonyi 1960.

A NÉPI DEMOKRÁCIA A NÉPET SZOLGÁLJA

Horváth Bertalan bodroghalmi lelkész – miután a járási tanács 1959 augusztusában felülvizsgálta a bodroghalmi tanács „építési engedély kiadását javasoló határozatát”, és kiadását nem javasolta – levelet⁶¹ küldött a megyei tanács VB egyházügyi előadójának. Megírta, hogy noha a község kétharmada katolikus, még sincs imaházuk, mert a korábbi kegyúrtól ugyan kapott az egyházközség egy melléképületet szükségképpén, de az az átalakítás után is csak a hívek egyharmadát képes befogadni. Ha felépíthetnék a saját imaházukat, akkor átadnák ezt az épületet a tanácsnak. Az építéshez telkük, építőanyaguk, épülettervük, egyházhatósági engedélyük és a helyi tanács VB-javaslatja is megvan. Levelét ezzel fejezte be:

„Végül, amit nem tudtak elérni és megvalósítani a múltban az emberek, tessenek megmutatni, mert hogy a népi demokráciánk valóban a népet szolgálja és segíti, állami támogatást nem kérünk, csak építési engedélyt. Tiszteletteljes kérésünk meghallgatása mellett népünk biztos ragaszkodni fog Kormányzatunkhoz és látni fogja, hogy Hazánkban Mindenki és minden értük van, az ő érdeküket segítik és védik.”

1960. május 20-án Polonkai Imre, megyei egyházügyi előadó felterjesztette az iratokat az ÁEH-nak, de az engedély megadását nem javasolta. A hivatal illetékes munkatársa, Madai András június 3-án postázta az egyházközségnek az elutasító határozatot. Két hét sem telt el, és jött a fellebbezés, amiben azt írták a bodroghalmiak:

„[N]em kérünk jogtalant, a kérésünk az igazságra támaszkodik. Miután a Járási Tanács, a Megyei Tanács anélkül, hogy felülvizsgálta volna, vagy legalább is [sic!] kiküldött volna valakit, hogy a bodroghalmi dolgozók kérése jogos-e, nem javasolta a kérésünket. Ilyen intézkedést se demokratikusnak, de még szocialisnak [sic!] [sem] nevezhetünk. Minden reményünk az Állami Egyházügyi Hivatal Elnökségében volt. Legalább ott hoznak igazságos döntést. Jogos kérésünk egy kis tanulmányt kívánt volna, egy kis fáradságot. Fellebbezésünk is meggyőző erővel bír igaz kérésünk mellett. Így a nb. levelük tartalmát, mely a 17.540/1960 szám alatt lett elküldve nem tartjuk végleges döntésnek. Kérésünk alapja az Egyház és Állam közti jó viszony ápolása kell, hogy legyen! Ez nem lehet egyoldalú. Szabad vallásgyakorlatot biztosít alkotmányunk minden becsületes dolgozónak. Mi egy emberként álltunk oda a szocialista gádzárdok bölcsőjéhez. Elvárjuk tehát, hogy minket is támogasson kormányzatunk. Nem kérünk jogtalant. Több mint ezren vagyunk katolikusok. Vallásunk gyakorlása a mellékelt Helyi Tanács VB igazolása alapján is lehetetlen. Telkünk megvan. [...] Semmi anyagi támogatást nem kérünk, csak építési engedélyt. Az Egyházmegyei Főhatóság a munkálatokra segílyt folyósít. [...] A dolgozóknak

⁶¹ MNL OL XIX-A-21-b. Bodroghalom 1960. 64/1960. Horváth Bertalan; uo. 157/1960 Eln. Polonkai Imre; uo. 17 540/1960. Madai András levelei.

anyagi gondot nem okoz, tehát a helyi termelő szövetkezet munkája nem lesz akadályoztatva, sőt ha látják a dolgozók, hogy kormányunk mellettünk van, akkor ők is minden tudásukat és erejüket bele fogják vetni a több és jobb termelés áramába. Híveinkkel nem is merjük tudatni az eddigi elutasító döntést, mert szörnyű elkeseredést váltana ki és ez rossz hatással lenne az esőzések miatt is lemaradt mezőgazdasági munkákra. Kérjük tehát jogos kérésünk meghallgatását és a pozitív jellegű döntésben is kérünk tisztelettel oly igyekezetet és szocialista lelkületet. Kérésünk meghallgatása mellett maradtunk a hazafias népfront köszöntésével.”

Felirat a levélen: „NB. Ezen ügyben küldöttség is fog menni, tisztelettel kérjük a fogadási napot jelezni!” Más forrás nem lévén, úgy tűnik, Madai András maga intézkedett, mert a levélen az áll: „Személyesen megbeszéltem a plébános-sal (IX. 24-én), van istentiszteleti lehetőség (helység) [sic!], újat nem építenek, 1960. X. 11. Madai.” November 30-án a helyi tanács VB-elnöke és -titkára azzal sürgette az egyházközséget az építkezés megkezdésére, hogy másnak fogják kiutalni a telket házhelynek, mivel az 1958-as beépítési kötelezettséget még két év elteltével sem teljesítették. Hogy el ne veszítsék a telket, december 1-én az egyházközség gondnoka, illetve világi elnöke levelet küldött az ÁEH-nak, amelyben (mellékelve a fenti tanácsi iratokat) hivatkoztak arra a szeptember 24-i megbeszélésre is, amiről Madai úgy gondolta, hogy az építkezés stornójával lezárta az ügyet. A hívek ezt máshogy érthették, ugyanis így fogalmaznak:

„[F]. év szept. 24-i megbeszélésünk valamint a beterjesztett hivatalos iratok alapján a legnagyobb szeretettel és tisztelettel kérjük alázatos⁶² kérésünk meghallgatását, hogy tervbe vett imaházunk építését, ahogy az időjárás engedi, megkezdhessük. Az ÁEH Elnökségéhez benyújtott tervrajz maradna torony nélkül. [...] A munkálatokra a Főegyházmegyei Hatóságtól kapunk pénzt. Így a falu népét anyagi megterhelés nem éri. A Tsz munkálatoknál példát adóan fognak híveink az élen járni.”

A levélen levő, Madaitól származó megjegyzés szerint ekkor már Lobkovitz László megyei egyházügyi előadó beszélt Horváth Bertalannal, s utasította el a kérelmet. Végül 1964-ben kaptak építési engedélyt, és templomukat 1966. május 15-én szentelte fel Brezanóczy Pál, egri apostoli kormányzó.⁶³

* * *

A fenti nyolc eset nem tartozik az extrémek közé. A válogatás annyiban volt irányított, hogy ebből az anyagból valóban csak az első kettőnél fordult elő, hogy

⁶² Dolgozatomban szándékosan kerültem a személyes olvasatot, itt mégis figyelemre méltónak tartom megjegyezni azt a változást, ami a júniusi levél határozott hangneme és a fél évvel későbbi – szó szerint – alázatos megfogalmazás közt van.

⁶³ M. K. 1966.

az érintettek az állam legfelső vezetőjét keresték meg ügyük elintézését kérve.⁶⁴ De láttuk a bodroghalmi hívek fellebbezésében is – akiknek minden reménye az „Állami Egyházügyi Hivatal Elnökségében volt. Legalább ott hoznak igazságos döntést” –, hogy már ekkor és itt is élt az az elképzelés, hogy ha helyben léteznek is problémák, legalább a magasabb szinteken kivizsgálják kérésüket, és igazságosan döntenek ügyükben.⁶⁵

A kérelmekben bonyolultan kapcsolódó érvek és mindezek – az attitűdöt, érzelmi viszonyulást érzékeltető – felhangjai (amelyek pontosan csak nagyon részletes szóhasználatbeli és érvelésszerkezeti elemzéssel lennének megmutathatóak) ebből a néhány példából is láthatóan nagyon összetett helyzetet jeleznek. A tekintélyelvűség és a felsőbb hatalomba vetett bizalmon, illetve az ahhoz való alkalmazkodáson túl azokat az eseteket tartom figyelemre érdemesnek, amelyek azt mutatják: hatott a politikai propaganda. A kis települések lakosai között élt az a meggyőződés (ami a szocialista berendezkedés legitimitációját is jelentette), miszerint a Kádár-rendszer a dolgozó nép érdekeit képviseli. Az új világ igazságosságába vetett hit itt is érzékelhető nyomai csak lassan erodálódtak, noha az egyházügyi hivatal és hivatalnokai szisztematikusan ezen fáradoztak.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL XIX-A-21-b. Az Állami Egyházügyi Hivatal általános iratai, 1957–1960.

[s. n.] 1945: Hírek. *Szív Újság* 1945. október 6. 4.

[s. n.] 1946: Hírek. *Szív Újság* 1946. szeptember 7. 2.

[s. n.] 1957: Kilenc milliós költséggel huszónhét fővárosi templomot restaurálnak. *Új Ember* 1957. augusztus 25. 2.

[s. n.] 1958a: A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtényék békefelhívása a világ zsidóságához. *Népszabadság* 1958. január 14. 5.

[s. n.] 1958b: Dr. Münnich Ferenc válasza az amerikai újságírók kérdéseire. *Népakarat* 1958. január 19. 1–2.

[s. n.] 1958c: Megáldották Vecsés–Andáássy-telep új templomát. *Új Ember* 1958. december 28. 2.

[s. n.] 1959: Hírek. *Új Ember* 1959. november 15. 4.

[s. n.] 1960: Mezőkövesden [...]. *Új Ember* 1960. április 17. 4.

[s. n.] 2013: Dunaharaszti, Szent Imre templom, Portik Adorján terve. *Építészfórum* 2013. január 14. <http://epiteszforum.hu/dunaharaszti-szent-imre-templom-portik-adorjan-terve> – utolsó letöltés: 2016. január 12.

⁶⁴ Megyaszó plébánosa 1958. október 13-án Aczél Györgynek (akkor már művelődésügyi miniszter) adta át beadványukat, amiben az új templomuk kerítésépítéséhez kért államsegélyt (MNL OL XIX-A-21-b. Megyaszó 1958. Iktatószám nélkül). Az 1946–1951 közt épült templomról lásd Lantos 2015b.

⁶⁵ Ahogy azt a 4. lábjegyzetben idézett miniszterelnöki kijelentés is sugallta.

- [s. n.] 2014: Alapköletétel Dunaharasztin. Váci Egyházmegye. Diocesis Vaciensis <http://vaciegyhazmegye.hu/hirek/909/ALAPKOLETETEL-DUNAHARASZTIN.html> – utolsó letöltés: 2016. január 12.
- Doromby Károly 1957: Megvalósul a Vecsés–Andrássy-telepi hívek régi álma. *Új Ember* 1957. december 8. 2.
- Kovács Alajos 1953: Nyilatkozat. *Új Ember* 1953. március 29. 4.
- Kunszery Gyula 1958: Új templom a bugaci tanyavilágban. *Új Ember* 1958. december 6. 3.
- M. K. 1966: Új templom Bodroghalmon. *Új Ember* 1966. június 5. 4.
- Magyar Ferenc 1958: Dohányos tanyától Teremig. *Új Ember* 1958. július 20. 3.
- Magyar Ferenc 1959a: „...Rongyos istállócskában”. *Új Ember* 1959. január 18. 2.
- Magyar Ferenc 1959b: A Dohányos-tanya ököristállójától a teremi új kápolnáig. *Új Ember* 1959. július 26. 4.
- MTI 1958a: Itt az ideje, hogy objektív képet adjunk Magyarországról – írja az osztrák Der Rundblick. *Népszabadság* 1958. január 14. 6.
- MTI 1958b: Sok tízmilliós támogatásban részesülnek ebben az évben is a magyarországi egyházak. *Népszabadság* 1958. január 19. 2.
- MTI 1958c: Sok tízmilliós támogatásban részesülnek ebben az évben is a magyarországi egyházak. *Népakarat* 1958. január 19. 5.
- Possonyi László 1958: Isten kezében – Szabolcsi tájakon. *Új Ember* 1958. november 16. 3.
- Possonyi László 1960: Pusztaterem nem pusztá többé. *Új Ember* 1960. szeptember 11. 3.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh Margit – Gergely Jenő (szerk.) 2005: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. Dokumentumok*. Budapest.
- Balogh Margit 2000: Szabaddalbon fogolyként. *Vigília* (65.) 6. 402–416.
- Balogh Margit 2008: *A Magyar Katolikus Püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok*. Budapest.
- Bánk József 1975: *Az Egri Főegyházmegye névtára 1975*. Eger.
- Fazekas Csaba 2000: Egy „janicsár” különleges rekordja 1961-ből. *Egyháztörténeti Szemle* (1.) 2. 143–148.
- Jávor Miklós 2015: Katolikus és protestáns „békeszervezetek” és „béketevékenység” a Kádár-korszakban. In: Török József – Tusor Péter – Tóth Krisztina (szerk.): *Katolicizmus Magyarországon a II. Vatikáni Zsinat korában. Tanulmányok és inventárium*. (Collectanea Studiorum et Textuum 1.) Budapest, 195–212.
- Lantos Edit 2008: Három-négy egyszerű pasztellszín: a II. Vatikáni Zsinat rendelkezéseinek hatása a templomokra és a templomba járókra. *Utóirat: A Régi-Új Magyar Építőművészet Melléklete* (8.) 5. 42–46.
- Lantos Edit 2009a: Római katolikus templomépítészet Magyarországon 1945 után: az 1945 és 1957 közti időszak. *Művészettörténeti Értesítő* (58.) 2. 223–244.
- Lantos Edit 2009b: 1958 és a templomépítés divatja. In: Ö. Kovács József – Kunt Gergely (szerk.): *A politikai diktatúra társadalmiasítása. Nyelv, erőszak, kollaboráció, ellenállás, alkalmazkodás*. (A jelenkortörténet útjai 3.) Miskolc, 31–43.

- Lantos Edit 2015a: Templom, idegenforgalmi érdekesség, bunker? Hollóháza templomának építés- és fogadtatástörténete 1959–1967. *Ars Hungarica* (XLI.) 1. 64–73.
- Lantos Edit 2015b: Templomépítések 1945 és 1989 között. 1. rész. *Új Ember* 2015. augusztus 2. 14.
- Lantos Edit 2015c: Templomépítések 1945 és 1989 között. 2. rész. *Új Ember* 2015. augusztus 9. 14.
- Lukács Miklós 2013: Az Állami Egyházügyi Hivatal szervezeti változásai 1951–1989 között. *Vallástudományi Szemle* (9.) 3. 141–171.
- Marycz Elemér 2005: Akik egy ember sorsáról döntenek. A szedresi templom téglái. Börtönéveim. In: T. Murányi Erika (szerk.): *A szedresi templom téglái*. Szekszárd, 17–78.
- Ö. Kovács József 2012: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában: a vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete, 1945–1965*. (Korall Társadalomtörténeti Monográfiák 3.) Budapest.
- Salacz Gábor 1988: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje. 1948–1964*. (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae 9.) München.
- Völgyesi Mátyás (szerk.) 1975: *Egyházi vonatkozású fontosabb jogszabályok kivonatos gyűjteménye*. Budapest.